

QUÈ DIUEN ELS AUCELLS?, UNA EDICIÓ PÒSTUMA DISCUTIBLE

Andreu BOSCH I RODOREDA

El volum pòstum *Folklore* (Barcelona: Tip. L'Avenç, 1907), que aplegà el recull folklòric «Què diuen els aucells?» (p. 7-30), «Notes esparces» (p. 31-38),¹ «Tradicions» (p. 39-40) i «Aforística» (p. 41-90), és una edició de textos molt heterogenis i, en alguns casos, en fase d'esborrany o de redacció no definitiva; de fet, els tres darrers títols no són autògrafs de Verdaguier.²

Una edició acurada del recull *Què diuen los aucells?*, segons la numeració i l'extensió que Verdaguier fixà als manuscrits autògrafs (ms. 365 de la Biblioteca de Catalunya),³ confirma que es tracta de 19 —i no 25, com aparegué a *Folklore* (1907)— relacions sobre la interpretació folklòrica del cant dels ocells, un projecte que, al costat de les *Rondalles*, ocupà l'activitat literària de Verdaguier els anys 1900 i 1901. Són textos en una fase de redacció força desenvolupada, si bé probablement mossèn Cinto encara hi hauria treballat. A més, com també succeí amb el volum pòstum *Rondalles* (1905),⁴ cal esmenar les males lectures i els canvis arbitraris que s'han anat transmetent en les diverses obres completes del segle XX, la major part imputables a l'edició pòstuma de 1907.⁵

Igualment, les «Notes esparces» de l'edició de 1907 foren excessivament manipulades. Atenent al mateix manuscrit 365 BC, val a dir que no són sinó mers apunts o esborranys, datats els mateixos anys, i que no s'ajusten del tot al contingut que trobem a *Folklore* (1907). És més: com veurem, alguns d'aquests esborranys fins i tot

1. En endavant, regularitzo ortogràficament el títol «Notes esparces», però respectaré «Què diuen els aucells?» en referir-me a l'edició d'aquest recull dins *Folklore* (1907), per mantenir el contrast amb el títol autògraf «Què diuen los aucells?».

2. Veg. «Tradicions», dins Jacint VERDAGUER, *Rondalles*, a cura d'Andreu Bosch i Rodoreda (Barcelona: Barcino, 1992), p. 388-392, i «Altres tradicions», amb regularització ortogràfica, també a cura d'A. Bosch, dins Jacint VERDAGUER, *Totes les obres. I: Prosa*, edició a cura de Joaquim Molas i Isidor Cònsul (Barcelona: Proa, 2003), p. 661-662. Pel que fa a l'«Aforística», vegeu-ne una edició revisada i ampliada, amb el títol *Adagis i màximes*, també dins J. VERDAGUER, *Totes les obres. I: Prosa*, p. 1403-1441.

3. Per a una descripció del ms., veg. A. BOSCH, «Estudi introductori», dins J. VERDAGUER, *Rondalles*, op. cit., p. 41-45.

4. Veg. A. BOSCH, «Particularitats de l'edició de Jaume Massó i Torrents», dins Jacint VERDAGUER, *Rondalles*, op. cit., p. 72-77. Per a una visió panoràmica d'aquests tipus de problemes, veg. Narcís GAROLERA, «La transmissió impresa de les obres de Verdaguier», dins *Anuari Verdaguier* 1986, p. 147-167.

5. Vegeu una edició de *Què diuen los aucells?* i de les «Notes esparces», a cura d'Andreu Bosch i Rodoreda, dins J. VERDAGUER, *Totes les obres. I: Prosa*, op. cit., p. 1371-1387 i 1391-1402 respectivament, d'on provenen la major part dels textos i fragments citats en el present estudi.

foren inclosos dins *Què diuen los aucells?* sense tenir en compte les indicacions de Verdaguer; altres, però, restaren inèdits.

Extensió de *Què diuen los aucells?* i «Notes esparses»

L'edició pòstuma del volum *Folklore* (1907) inclogué 25 textos numerats amb xifres romanes dins *Què diuen els aucells?* i 21 més sense numerar dins «Notes esparses», 17 dels quals són relatius a l'ornitologia folklòrica i els 4 restants no hi tenen res a veure («El llagardaix», «La guilla», «El bou i la mula» i «La ilodriga»), si bé tots formen part del ms. 365 BC. Verdaguer, en canvi, deixà fixat el recull *Què diuen los aucells?* en 19 textos numerats amb xifres romanes (ms. 365 BC, f. 91-95 i 97-100), alguns esborranys dels quals —generalment ratllats amb un traç vertical— consten tant al ms. 365 BC (f. 102v-106v) com al 367/1 BC (f. 3-4 i 12v).

Les divergències són conseqüència d'una edició arbitrària i manipulada de *Folklore* (1907), sobre la base de les següents observacions:

1. El text X de *Folklore* (1907: 18-19) hauria de formar part del IX, tots dos inclosos dins el f. 95r del ms. 365 BC.

2. En conseqüència, els textos XI-XIX de *Folklore* (1907: 19-25) són a l'original autògraf els textos X-XVIII.

3. El text XX de *Folklore* (1907: 25-26) hauria de formar part del XIX, tots dos inclosos dins el f. 99r del ms. 365 BC.

4. En conseqüència, el text XXI de *Folklore* (1907: 26) és a l'original autògraf el text XIX (ms. 365 BC, f. 100r), l'última relació que Verdaguer numerà per ser inclosa dins el recull *Què diuen los aucells?*

5. Els textos XXII-XXIV de *Folklore* (1907: 26-29) foren desestimats per Verdaguer: no van ser numerats amb xifres romanes ni amb cap altra numeració a l'original autògraf (ms. 365 BC, fs. 96r i 106), tot i que, com veurem més endavant, el text XXII, a *Folklore* (1907: 26-27) sense títol, en realitat duu el títol autògraf «Què diu la grua».

6. Finalment, el text XXV de *Folklore* (1907: 29-30), titulat «Cant dels aucells» a l'original autògraf (ms. 365 BC, f. 102r), és una proposta alternativa d'introducció del recull. És més, l'últim paràgraf d'aquest text XXV no consta al f. 102r sinó al f. 105r, que no és sinó un altre esborrany de la introducció definitiva.

Pel que fa al recull de «Notes esparses» —títol adoptat a l'edició pòstuma de 1907—, és a dir, els textos que Verdaguer desestimà d'incloure dins *Què diuen los aucells?*, els originals autògrafs són tots al ms. 365 BC (fs. 96r, 102r, 103-104, 105r, 106 i 107r). Es tracta, però, de 31 textos i no pas de 21 com donà *Folklore* (1907), 27 dels quals fan referència a l'ornitologia i 4 a altres animals de la zoologia folklòrica.⁶

6. En endavant, m'hi referiré respectivament amb els títols no autògrafs de Verdaguer «Notes esparses sobre el cant dels ocells» i «Notes esparses sobre folklore relatiu al món animal», criteri que també he adoptat a *Totes les obres, I: Prosa, op. cit.*, p. 669, 691 i 701.

Versions de la introducció i dues propostes de títol

Verdaguer dubtà força a l'hora de redactar la introducció del recull. De fet, això que a l'edició pòstuma apareix com a text núm. XXV, no és altra cosa que una introducció alternativa, que finalment desestimà, fins i tot amb un plantejament diferent, molt més lexicogràfic, i amb un altre títol:

[Proposta inicial]

[f. 102r]

J. M. J.

Cant dels aucells

La major part dels aucells canten una temporada o altra, si no tot l'any; mes nostre poble de pagès ha donat a algun d'eixos cants nom particular i ben significatiu. Veu's-e aquí los que recordo:

Lo pavo real *crida*.

La gallina *escataina*.

L'òliba *xiscla*.

La perdiu, aquí diuen que *escotxeja*; al Lluçanès, *escotxina*.

Lo pinsà, a Vic *piteja*; a l'Empordà, *pituleja*.

L'oriol renega.

Lo perdigot *retxeja*, fa *retxec-retxec*; a l'Empordà diuen que *fregeix peix*.

La merla *xiula*.

Lo pardal *xerra*.

Lo lloro *parla o enraona*.

Lo toro de garriga *bruela*.

Lo colom *parrupeja, rucua, rucueja*.

L'aucell petit *piula*.

Dels pinsans, passerells i altres aucells cantadors se diu que *redoblen*.

D'aqueixos, i especialment del rossinyol, se diu que *refila, xerica o xivica*.

La lloca (Seu d'Urgell) *cascallega*.

La gallina *catasqueja*.⁷

[f. 105r]

7. Text núm. 1 de «Notes esparses sobre el cant dels ocells», dins *Totes les obres, I: Prosa, op. cit.*, p. 1391. Tots els textos autògrafs de Verdaguer citats o reproduïts són presentats amb regularització ortogràfica, criteri que faig extensiu a textos d'una altra procedència. Molts d'aquests verbs foren anotats per Verdaguer en el seu vademècum lexicogràfic (ms. 3.703 BC, s. f.).

De tots aqueixos verbs inventats per significar —o no sé si diga pintar— lo cant de diferents aucells, no n'hi ha un d'inventat per cap savi ornitòleg; tots són obra, i obra admirable, de nostre poble. Lo poble ha fet encara més que això: ha escoltat la veu dels aucells i ha volgut traduir les seves notes en paraules, en dites i fins en adagis, donant-los sos mateixos sentiments i fent-los parlar son mateix llenguatge.⁸

[Proposta definitiva]

J. M. J.

Què diuen los aucells?

Anau-los-ho a demanar a ellis mateixos, si us volen respondre. Lo seu llenguatge no és gaire entès ni conegut per los hòmens que corren avui dia; mes los pagesos i pastors, que els senten sovint i els tracten més de prop, i, per lo tant, ne saben més que els savis, han provat, fa centúries, d'interpretar algun de sos cants, i amb prou feines han arribat a traduir-ne algun passatge d'ací i d'allà, en dites, adagis i versos estranys, com los que anau a sentir. Si tot cant sol tenir una lletra, aquesta és la lletra del cant dels aucells, tal i com la gent bosquerola me l'ha ensenyada a mi mot per mot, sense guanyar ni perdre.

Notem, doncs, el canvi de títol: «Què diuen los aucells?» per «Cant dels aucells», i, sobretot, la referència constant al refranyer popular com a font d'aquest recull:

Lo poble [...] ha volgut traduir les seves notes en paraules, en dites i fins en adagis, donant-los sos mateixos sentiments i fent-los parlar son mateix llenguatge.

vs.

Lo seu llenguatge no és gaire entès ni conegut per los hòmens que corren avui dia; mes los pagesos i pastors [...] han provat, fa centúries, d'interpretar algun de sos cants, i amb prou feines han arribat a traduir-ne algun passatge d'ací i d'allà, en dites, adagis i versos estranys, com los que anau a sentir.

És per això que el primer text contingut a les «Notes esparses» de *Folklore* (1907: 31), amb el títol «La gallina», reprèn el pretext lexicogràfic del plantejament inicial, que, de fet, vol justificar l'origen del verb *catasquejar*, a l'original autògraf l'última accepció que apareix al llistat de verbs:

8. Text núm. 3 de «Notes esparses sobre el cant dels ocells», dins J. VERDAGUER, *Totes les obres. I: Prosa, op. cit.*, p. 1392.

[f. 102r] Referent al cant de la gallina, contén, d'un compatriota nostre, que anà a França sense saber un borralló de francès. En la posada a on anà a parar, al veure que es posava a taula, li demanaren què volia. Ell volia una truitada; mes, no sabent com se deia semblant cosa, se posà a catasquejar tan bé i amb tant primor com la gallina quan ha post, i mentres amb los dits procurava imitar la forma de l'ou. No cal dir que els francesos l'entengueren de bo i millor, com si hagués cantat la gallina en persona, i a corre-cuita li fou servida la truitada millor que sapigueren fer.⁹

Tot i que, a continuació, Verdaguer també fa referència a un derivat del verb *escotxinar*, que a l'original autògraf és citat al començament de la llista:¹⁰

D'un instrument que hi ha fet d'una polla per aclamar les perdius ne diuen a la Guilleria *escotxinador*.¹¹

Ara bé, en relació amb la introducció definitiva —suposant que ho fos, és clar—, al ms. 367/1 trobem un bon ventall d'esborranys de la introducció, que s'adiuen més amb la considerada definitiva:

[i]

[f. 3r] Lo poble, a l'escoltar lo cant dels aucells, ha volgut interpretar lo que diuen, agafant nota per nota i mot per mot,¹² i ho ha traduït en dites, adagis i versos estranys mes ben trobats. Veu's-e aquí la lletra¹³ que hem sentida¹⁴ d'algun d'aqueixos cants.

[ii]

[f. 3r] Què diuen?

Aqueixa és una pregunta a què és difícil respondre. Mes los pagesos i pastors, que els han sentit més que jo, m'han dit la lletra d'alguns de sos cants¹⁵ en dites, adagis i versos estranys; i, tals com me'ls han dit, jo us els diré sense guanyar ni perdre.

9. Text núm. 2 de «Notes esparses sobre el cant dels ocells», dins J. VERDAGUER, *Totes les obres, I: Prosa, op. cit.*, p. 1392.

10. *Folklore* (1907: 29) els agrupa al començament de la llista (veg. *infra*, p. 523).

11. Text núm. 2 de «Notes esparses sobre el cant dels ocells», dins J. VERDAGUER, *Totes les obres, I: Prosa, op. cit.*, p. 1392.

12. *agafant... mot*: afegit posteriorment.

13. *la lletra*: var. post. ratll. «alguna de les [lletres]».

14. *que hem sentida*: afegit posteriorment.

15. *de sos cants*: var. ant. ratll. «d'aqueixos cants».

[f. 3r] Lo cant sol tenir una lletra, i quina és la del cant dels aucells?

Anau-ho a saber. La seva llengua no és gaire coneguda per la gent que corre ara,¹⁶ mes los pagesos i pastors, que els senten més sovint i els tracten més de prop —i, per lo tant, ne saben més que els savis—,¹⁷ han provat d'interpretar alguns de sos cants¹⁸ i amb prou feines i treballs han arribat a traduir-ne¹⁹ algun passatge²⁰ en dites, adagis i versos estranys com los que anau a sentir. Aqueixa, doncs, és la lletra del cant dels aucells, tal com la gent de bosc me la dona, sense guanyar ni perdre.

[f. 4v] Què diuen?

Anau-los-ho a demanar a ells mateixos. Lo seu llenguatge no és entès ni²¹ conegut per los hòmens que corren avui dia, mes los pagesos i els pastors, que els senten sovint i els tracten més de prop —i, per lo tant, ne saben més que els savis—, han provat, fa centúries,²² d'interpretar algun de sos cants i amb prou feines han arribat a traduir-ne algun passatge, d'ací i d'allà,²³ en dites, adagis i versos estranys com los que anau a sentir.²⁴ Si tot cant sol tenir una lletra, aqueixa és la lletra del cant de nostres²⁵ aucells, segons la gent bosquera que me l'ha ensenyada. Jo no he fet més que escriure ses paraules,²⁶ sense guanyar ni perdre.²⁷

Aquesta darrera versió, que al ms. autògraf apareix ratllada amb un traç vertical, molt probablement és el darrer esborrany, tenint en compte l'alt grau de coincidència amb la redacció definitiva que hem reproduït més amunt.

Finalment, convé advertir que Verdaguer també pensà en la possibilitat de posar títol a les diverses relacions, com demostra el text titulat «Què diu la grua», al f.

16. *coneguda... ara*: var. ant. «entesa per ningú».

17. *i per lo tant... savis*: afegit posteriorment.

18. *alguns de sos cants*: var. post. ratll. «algun passatge».

19. *traduir-ne*: var. ant. «trobar-ne».

20. *passatge*: var. ant. ratll. «boci».

21. *entès ni*: afegit posteriorment.

22. *fa centúries*: var. ant. ratll. «fa centúries enrere» (var. ant. ratll. «des [de] fa centúries»).

23. *d'ací i d'allà*: afegit posteriorment.

24. *amb prou feines... sentir*: var. ant. ratll. «de traduir-lo a nostre llenguatge casolà».

25. *de nostres*: var. ant. «dels».

26. Segueix, ratllat, «que».

27. Tot el paràgraf fou ratllat amb un traç vertical.

96r, un text que finalment no fou inclòs en la numeració en xifres romanes del text definitiu. Això explica que *Folklore* (1907: 26-27) l'introduís en l'edició com a text núm. XXII (sense títol, però).²⁸

Datació dels manuscrits (1900-1901)

L'epistolari de Verdaguer dels anys 1900-1901 evidencia que aquells anys el poeta estava preparant un recull folklòric sobre el cant dels ocells, els mateixos anys en què redactà els originals autògrafs que serviren de base per al volum *Rondalles*.²⁹

Pel que fa al projecte de *Què diuen los aucells?*, Verdaguer demanà informació sobre el cant dels ocells a diversos amics i coneguts. En són un exemple significatiu les cartes de mossèn Martí Orra, rector d'Orpí. A la primera, datada a Vilanova de Sau un 24 de novembre (probablement de 1900 o, a tot estirar, de 1901, per les datacions d'altres cartes en què trobem informació sobre aquest projecte literari), li transmet la següent informació:

Sabreu que busco cants d'aucells, i m'han dit, a més del dit gaig, el cant de l'oreneta: el gaig imita la guilla, esquirois i gats; i l'aureneta canta «a Moreria a Moreria, canyella canyella, guit guit»; la pitorliua calàndria. Sé un rector que m'explicarà els cants vàrius del pinsà.³⁰

Podem observar que la carta fa referència a un dels textos inèdits de «Notes esparses», on se cita el «Pitorliu o pitorliua (espècie de calàndria borda)», que «A Vic ne diuen cotoliu». ³¹ També fa referència als cants del gaig, l'oreneta i el pinsà, tots ells tractats a *Què diuen los aucells?* i a les «Notes esparses». Tanmateix, la informació relativa a l'oreneta no fou aprofitada per Verdaguer al text I de *Què diuen los aucells?*.

En una segona carta, sense data, el mateix Orra recorda a Verdaguer que «ja treballa per vós», en referència a la recerca de cants d'ocells entre la pagesia:

Entre les preguntes de cant i fets d'aucells, jo trobo algun, entre altres, d'un que [al] ficar-se a l'aigua despedeix un olor que los peixos van a encontrar-lo perquè se'ls mengi per viure, atrets d'un olor que despedeix. Aque[st] mateix auell, quan ha de marxar d'un terreny a un altre, se carrega al[s] seus pares a altre país

28. Vegeu-ne una edició, com a text núm. 4 de «Notes esparses sobre el cant dels ocells», dins *Totes les obres, I: Prosa, op. cit.*, p. 1392-1393.

29. Veg. A. BOSCH, «Estudi introductori», dins J. VERDAGUER, *Rondalles, op. cit.*, p. 21.

30. *Epistolari de Jacint Verdaguer*, XI, a cura de J. M. de Casacuberta i J. Torrent i Fàbregas, carta 1503, p. 235. Regularitzo ortogràficament el text i completo les llacunes, d'acord amb l'original autògraf conservat al ms. 3.881 de la Biblioteca de Catalunya, f. 45r.

31. Aquest text, que reproduïm més avall (p. 523), no fou transcrit en l'edició pòstuma de *Folklore* (1907). Vegeu-lo, com a text núm. 22 de «Notes esparses sobre el cant dels ocells», dins *Totes les obres, I: Prosa, op. cit.*, p. 1398.

al coll, porta a sos pares al coll; és aucell de passa. També n'hi haia de com la falcia roqueral, calàndria, polla d'aigua. El reientí se conta el rei dels animals volàtils perquè,³² havent fet una aposta els dos aucells a veure quin se alçaria més, pensant l'àguila gonyà, se posà lo reientí sobre d'ella, i pensant quedar la reina, va quedar burlada.³³

Podem veure, en aquest altre cas, que la carta fa referència, en primer lloc, al text de les *Notes esparses*, dedicat al berrat pescaire:

Se fica dintre el Ter o d'altres rius, i el peix acut com si tingués una atracció u olor, i ell se'l menja. Los pescadors, si en poden haver algun, ne fan un esquer de carn picada o bullida amb oli per agafar-lo, i no els falta més peix.

Quan sos pares són vells, diu que se'ls carrega a coll a l'anar-se'n a una altra terra.³⁴

I també hi trobem la base de la rondalla paremiològica o etimològica «Lo reientí» del volum pòstum *Rondalles*, on curiosament al final del text l'àliga és canviada per la cigonya.³⁵

En una carta de Verdager a Valeri Serra i Boldú datada a Barcelona el 17 de setembre de 1900, el poeta també demana informació sobre cants d'ocells, tot citant-ne alguns exemples:

Si sentiu alguna paraula que els pagesos atribueixen als aucells (com a la guatlà «Blat segat» o «Set per vuit», al corb «Carn, carn», a la mallerenga «Salta Pere, santa [sic] Pere»), recolliu-me'ls, si us plau.³⁶

La carta fa referència explícita als textos VI, XIII —XIX de Folklore (1907)— i IV, respectivament, de *Què diuen los aucells?*. Per altra banda, aquestes citacions potser demostrin que el setembre de 1900 Verdager ja devia tenir força avançats els apunts d'aquest llibre.

Al text núm. IX Verdager escriu que «los pagesos de l'horta de Lleida acusen la perdiu d'haver sigut còmplice del gaig en sa lletja traïció contra la Verge Maria», informació que li fou facilitada per Valeri Serra Boldú en una carta datada el 12 d'octubre de 1900:

32. J. M. de Casacuberta i J. Torrent i Fàbregas donen «Del reientí i el rei dels animals volàtils se conta que» (*Epistolari de Jacint Verdager*, XI, op. cit., carta 1504, p. 236).

33. *Epistolari de Jacint Verdager*, XI, op. cit., carta 1504, p. 236-237.

34. Vegeu-lo, com a text núm. 20 de «Notes esparses sobre el cant dels ocells», dins *Totes les obres. I: Prosa*, op. cit., p. 1397-1398.

35. Veg. J. VERDAGER, *Rondalles*, a cura d'A. Bosch, op. cit., p. 175-178.

36. *Epistolari de Jacint Verdager*, XI, op. cit., carta 1421, p. 73.

Quan Maria Santíssima anava a Egipte, s'amagà del rei Herodes davall de una gavenera. La perdiu los va descobrir cantant: «Davall la gavenera jeu»; allavors digué Maria Santíssima: "Beneida gavenera, maleit cap de perdiu". Per això, de la perdiu n'és bo tot sinó el cap, perquè és maleit, i de quasi tots los altres aucells n'és bo.³⁷

Verdaguer respon, el 14 d'octubre del mateix any, que «la [notícia] de la gavenera és més coneguda, mes també us l'agraeix»,³⁸ tenint en compte que en una de les llibretes d'excursions pirinenques Verdaguer n'anotà una versió recollida el 1883 a la vall de Bof:

La gavenera és mal mirada ací per haver dit la perdiu que tenia amagada la Verge Maria, quan fugia d'Herodes. La perdiu deia: «Sota la gavenera la trobareu.»³⁹

I en una carta de l'11 de setembre de 1901, Verdaguer comunica a l'amic rossellonès Juli Delpont que «m'ha agradat lo cant del pigre i grans mercès per la promesa que em fa de preguntar quin aucell és que fa "fotges sense vi"»,⁴⁰ en clara referència al text de les *Notes esparses* que fa referència al pigre, on llegim que és «amic del pla del Rosselló».⁴¹

Finalment, convé apuntar que Verdaguer aprofità un manual d'ornitologia publicat el 1883, el llibre d'Estanislau Vayreda *Fauna ornitológica de la provincia de Girona* (Girona: Imprenta y librería de Paciano Torres), un exemplar del qual trobem a la Sala de Reserva de la Biblioteca de Catalunya dedicat per l'autor.⁴²

En dues ocasions Verdaguer cita explícitament Vayreda, cosa que no quedà reflectit en l'edició pòstuma de *Folklore* (1907). La primera, al text XXII de *Folklore* (1907), que fa referència a la grua; la segona, dedicada al verderol, es correspon amb el text XXIV de *Folklore* (1907);⁴³

[i]

No sé de quin terror és propi aquest altre adagi,⁴⁴ que copia en Vayreda⁴⁵ i⁴⁶ no és pas de la costa:

37. *Epistolari de Jacint Verdaguer*, XI, carta 1422, p. 77-78.

38. *Epistolari de Jacint Verdaguer*, XI, carta 1423, p. 79.

39. Jacint VERDAGUER, *Excursions i viatges*, III, a cura de Narcís Carolera (Barcelona: Barcino, 1992), p. 273-274.

40. *Epistolari de Jacint Verdaguer*, XI, op. cit., carta 1467, p. 159.

41. Text núm. XXIII de *Folklore* (1907: 28). Vegeu-lo, com a text núm. 25 de «Notes esparses sobre el cant dels ocells», dins *Totes les obres*, I: *Prosa*, op. cit., p. 1399.

42. «A l'inspirat poeta Mossèn Jacinto Verdaguer, glòria de Catalunya, en testimoni d'admiraçió i afecte. L'autor.» Fins i tot hi trobem algunes anotacions autògrafes de Verdaguer (p. 110).

43. Es corresponen, respectivament, amb els textos 4 i 24 de les «Notes esparses sobre el cant dels ocells», dins *Totes les obres*, I: *Prosa*, op. cit., p. 1392-1393 i 1399.

44. *aquest altre adagi*: *Folklore* (1907: 27) dona «aquest adagi».

45. *copia en Vayreda*: interlineat al manuscrit, lliçó que no dona *Folklore* (1907: 27).

46. *i*: interlineat, probablement després d'afegir la lliçó anterior.

*Quan ve la grua de ponent
lo pagès sembra el forment.* (Vayreda: Pròleg)⁴⁷

[iii]

A l'aucell que anomenen *primerenc* a Lleida, li donen el nom de *sense vi*. És lo còbic o culblanc (Vayreda: 94).⁴⁸

La primera citació es corresponen amb *Fauna ornitológica de la provincia de Gerona*, en referir-se als costums migratoris de la grua (cast. *grulla*):

«[...] verificándose su paso siempre en épocas fijas, de modo que ya decían los antiguos que su paso de otoño anunciaba al labrador la época de la siembra, y aún es conocido el adagio popular que dice: *Quan ve la grua de ponent, lo pagès sembra el forment*, llevando la bandada siempre dirección fija y disponiéndose en forma de triángulo para mejor cortar el aire.»⁴⁹

mentre que la segona contempla la correspondència que fa Vayreda entre el cast. *enanto* o *rabiblanca* pel cat. *culblanc* o *còbic*. Notem, en el primer cas, a més, que Verdaguer aprofità aquella descripció dels costums migratoris de la grua:

«Solén volar a dues fileres que es troben per la punta, a on va la davantera, que, més forta que les altres, deu rompre l'aire o tal vegada, més vella i experimentada, deu servir de serviola en sa navegació aèria. Al volar en lo cel blau, sa voladúria pren la forma de triangle.»⁵⁰

Altres vegades el llibre de Vayreda serví de font a Verdaguer sense que hi aparegui, però, cap referència explícita, com demostren els apunts continguts al f. 101v del ms. 365 BC, i també al ms. 3.703 BC,⁵¹ on trobem altres citacions del llibre de Vayreda en les pàgines dedicades als ocells.

47. Aquesta citació no es dona a *Folklore* (1907: 27) ni a *Totes les obres, I: Prosa, op. cit.*, p. 1393.

48. De fet, a *Folklore* (1907: 29) no es transcriví aquest paràgraf. A *Totes les obres, I: Prosa, op. cit.*, p. 1399, però, no es transcriu la citació.

49. *Fauna ornitológica de la provincia de Gerona*, p. 17.

50. Verdaguer també escriu, com a var. ant. «forma de V». *Folklore* (1907: 27) insereix aquesta descripció en el paràgraf introductori, més enllà de la voluntat de Verdaguer (cf. *Totes les obres, I: Prosa, op. cit.*, p. 1393, que dona el paràgraf al final de la relació).

51. Sobre aquest recull manuscrit, veg. Narcís GAROLERA, «Un vademècum lexicogràfic verdaguerià», dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, 29. *Miscel·lània Germà Colón*, 2 (Barcelona: PAM, 1994), p. 95-108.

5.1. Problemes d'edició i manipulació dels textos originals

Com ja vaig fer notar en relació amb el volum pòstum *Rondalles* (1905), molts dels problemes d'edició són derivats del fet que el ms. 365 és un volum religat de manuscrits de manera pèssima, per tal com es van partir per la meitat els bifolis originals amb què Verdaguer escrivia aquesta mena de textos, de manera que moltes correccions o canvis apareixen sempre al full de la dreta del bifoli.⁵²

Vegem-ne un exemple. En relació amb el text núm. II, que Verdaguer comença i acaba al f. 91r, n'insereix correccions i variants posteriors al f. 92v:

[f. 91r] No trobau que és bon consell lo de l'oreneta [f. 92v] i del calandrió?⁵³ Lo calandrió, que és un parent de la calàndria, encara que més petit que ella, desvetlla a punta de dia, com no ho faria el despertador més fi, els llauradors de la horta de Lleida, dient-los amb veu clara:

*A junyir, a junyir.*⁵⁴

[f. 91r] Doncs un altre aucell s'atreveix a contradir-lo dient al dormilenc emperesit:

*Gira't i tomba't,
gira't i jeu.*⁵⁵

També al text VI, redactat als f. 93r i 94r, les correccions de Verdaguer introduïdes al f. 93v enreden l'editor de *Folklore* (1907), en ubicar incorrectament els paràgrafs:

[f. 93v] En canvi, a Berga, a on, per ser comarca pobra, se menja molt blat pelat, la guatlla els ho recorda, i està cantant a tren-canouecoll tot lo sant dia:

*Blat pelat, blat*⁵⁶ *pelat.*⁵⁷

[f. 94r] Jo he conegut un calbo de molt bona jeia qui s'enfadava, o feia l'enfadat, al sentir lo cant de la guatlla, creient que li deia:

52. Veg. A. BOSCH, «Estudi introductori», dins J. Verdaguer, *Rondalles*, op. cit., p. 42-43.

53. *i del calandrió?*: lliçó afegida, en llapis, entre el f. 91r i el f. 92v. *Folklore* (1907: 8): «I el del Calandrió?»; *Folklore* (1907b: 152): «I lo del calandrió?» (veg. *infra*, nota 84).

54. *Lo calandrió... junyir*: afegit al f. 92v, en llapis, tret dels dos mots inicials, en tinta.

55. Aquest últim paràgraf fou afegit posteriorment al f. 91v.

56. Ms. «brat».

57. A *Folklore* (1907: 14) apareix aquest paràgraf inserit entre els dos que segueixen, cosa que n'afecta la coherència.

Un altre, de no sé on, que tenia tretzes amb algú, s'afigurava [f. 93v] i creia que la guatlla li aconsellava que pledejàs dient-li:

*Pit i plet, pit i plet.*⁵⁹

En relació amb el text JV, dedicat a la mallerenga, *Folklore* (1907: 12) considerarà la var. ant. d'un dels paràgrafs i no pas la variant corregida que Verdaguer introduí a la dreta del bifoli en qüestió, que reproduïm:

[f. 94v] Altres intèrpretes, fent a la mallerenga molt egoista, tradueixen son cant aixís:

*Tot per mi,
tot per mi,
tot per mi.*

[f. 93r] Altres pretenen que no diu això, sinó:

*Tot ho tinc,
tot ho tinc.*

[f. 94v] Alguns hòmens conec jo que van pel món cantant lo mateix amb les obres, si no amb les paraules.⁶⁰

Finalment, com a últim exemple il·lustratiu, la segmentació paragràfica i la disposició del text de la narració VII —a cavall dels f. 94r i 93v— resulten de fixació molt complexa tenint en compte les múltiples correccions que Verdaguer introduí, tant amb tinta com en llapis (sovint traços direccionals de reubicació de lliçons). En aquest sentit resulta força confús l'ordre de col·locació del paràgraf que segueix, que, al meu entendre, està mal ubicat a *Folklore* (1907: 16):

Solament lo nom de menjafigues que li donen envers Girona ja el compromet.⁶¹

Aquí, a més, com veurem més avall (veg. § 5.4), *Folklore* (1907: 15-16) manipulà el text VII amb la inclusió d'informació continguda als f. 104v i 107v, on trobem

58. Subratllat a l'original manuscrit.

59. Subratllat a l'original manuscrit.

60. Var. ant. «Altres interpretacions té el cant de la mallarenga. Uns volen que diga: *Tot per mi, tot per mi*; altres pretenen que no diu això, sinó *Tot ho tinc, tot ho tinc*. Los uns són los partidaris de l'egoisme, que tot ho volen per ells; los altres són los superbos, que estan satisfets de si mateixos i ho creuen tenir tot.» Aquesta és la lliçó que dona *Folklore* (1907: 12), que, però, comença amb «Altres interpretacions del cant de la Mallarenga [...]».

61. Vegeu-lo, amb un altre ordre, dins *Totes les obres, I: Prosa, op. cit.*, p. 1379.

part de les relacions que Verdaguer desestimà per al volum *Què diuen los aucells?*,⁶² si tenim en compte que no hi apareix cap tipus de numeració amb xifres romanes (en canvi, en aquests folis hi ha fragments ratllats, precisament els que foren reelaborats i numerats amb xifres romanes).

I és que en aquests casos, fins i tot Verdaguer emprà un sistema de referències numèriques de paginació dels folis —amb xifres aràbigues entre parèntesis— per tal d'inserir correctament les correccions i seguir la numeració —en xifres romanes— dels textos, com podem observar. Així, anava numerant els folis amb xifres aràbigues en tinta, mentre que les lliçons o variants posteriors a considerar, escrites al full de la dreta del bifoli —que acostuma a coincidir amb els verso dels fulls del ms. relligat—, les encapçalava amb la mateixa xifra entre parèntesis, en llapis, però.

Així, per exemple, al f. 92r, trobem, en tinta, un «2», al marge superior, mentre que les correccions introduïdes al full de la dreta del bifoli (f. 91v) estan encapçalades pel «(2)»; a l'inrevés: les correccions del primer full, sense numeració autògrafa —perquè hi falta un bocí de paper al marge superior— consten al f. 92v, amb la indicació en llapis «(1)». Al f. 93r trobem la indicació autògrafa «3», en tinta; en canvi, les correccions consten al f. 94v, on llegim «(3)», en llapis; i a l'inrevés: al f. 94r trobem la indicació de pàgina «4», mentre que al f. 93v consten les correccions, amb la indicació «(4)», ara en llapis. I així successivament.

Tinguem en compte que Verdaguer ratllà esborranys amb un traç vertical en tinta quan en féu una reelaboració per a *Què diuen los aucells?* (els textos numerats amb xifres romanes), com mostren les lliçons contingudes als f. 102v, 103v, 104v, 105v i 106v del ms. 365, com també als f. 4r i 4v del ms. 367/1, esborranys que formaven part de la mateixa col·lecció, atenent a les indicacions numèriques que hi trobem.⁶³

Vegem-ne dos exemples, a més dels que ja hem vist més amunt per a la delimitació de la introducció, extrets de sengles manuscrits:

[i]

[Textos I i II (esborrany)]

[ms. BC 365, f. 102v] L'aucell⁶⁴ que segons los infants és pe-
cat matar-lo⁶⁵ parla com un àngel, com l'Àngel⁶⁶ de la Guarda
mateix, que ens diu:

Qui vol a Déu servir
s'ha de llevar⁶⁷ de matí.

62. Textos 23 i 26 de «Notes esparses sobre el cant dels ocells», dins *Totes les obres, I: Prosa, op. cit.*, p. 1398 i 1399, respectivament.

63. «2» al f. 102v del ms. 365; «3» al f. 4r del ms. 367/1.

64. *L'aucell*: var. ant. ratll. «Auell aucell».

65. Segueix, ratllat, «aquell».

66. Ms. «Àngels».

67. Ms. «llar».

Mes, qui ho diria!⁶⁸ un altre aucell contradiu a la sagrada oreneta, i, fent ofici de diable, destorba els consells angelicals. Sabeu quin? És la merla, qui diu entre el seu (altres diuen lo pardal):

*Xerriix, xarretx:
gira't i tomba't,
gira't i jeu.*

La merla havia de ser. No en va nostre poble, quan no vol anomenar lo dimoni (Déu nos lo tinga lluny), diu l'àngel merlenc, tal vegada perquè disfressat ab sa negra figura temptà al patriarca sant B[enet]. Mes, si ho diu, que jo no ho asseguraria pas, creiau que no peca per malícia.

[Text I (versió definitiva del fragment)]

[ms. BC 365, f. 91r] No és veritat que l'oreneta, l'aucell que, segons diuen los infants, és pecat matar-lo, parla com un àngel? L'Àngel de la Guarda mateix és qui ens diu i ens repeteix cada dia:

*Qui vol a Déu servir,
s'ha de llevar de matí.*

[Text II (versió definitiva del fragment)]

[ms. BC 365, f. 91r] No trobau que és bon consell lo de l'oreneta [f. 92v] i del calandrió? Lo calandrió, que és un parent de la calàndria, encara que més petit que ella, desvetlla a punta de dia, com no ho faria el despertador més fi, els llauradors de la horta de Lleida, dient-los amb veu clara:

A junyir, a junyir.

[f. 91r] Doncs un altre aucell s'atreveix a contradir-lo dient al dormilenc emperesit:

*Gira't i tomba't,
gira't i jeu.*

[f. 92r] Sabeu quin és aqueix⁶⁹ aucell que fa l'ofici del diable? Doncs és la merla. No endebades nostre poble de muntanya quan no vol anomenar el dimoni —que Déu nos lo tinga lluny— li diu

68. *Mes... diria*: var. ant. ratll. «Sols» (var. ant. ratll. «Mes»).

69. *Folklore* (1907: 9): «aquest».

l'àngel merlenc, tal vegada perquè, disfressat de son negre plogmatge i lletja figura, s'atreu a temptar el patriarca sant Benet.

Altres atribueixen al pardal, que verament és xerraire de mena, lo susdit mal consell:

*Xerritx, xarretx,⁷⁰
gira't i tomba't,
gira't i jeu.*

{ii}

[Text XVI (esborrany)]

[ms. BC 367/1, f. 4v] La tórtora perdé un ruc i va pel bosc⁷¹ cercant-lo i cridant-lo: «*Ruuuc, ruuuc*». Ne demanà al cucut, i aquest li digué: «Perdut, perdut». Va a demanar al rossinyol si en sap res, i li respon, des de la bardissa: «Per aquí ha passat, per aquí ha passat; tau, tau, tau,⁷² xirivits».

La bosqueta, que l'hi havia robat, al sentir això tocava l'ase f[ent]: «*Tzzac, tzzac*», aquell so gutural que llencen los traginers a l'arriar una bèstia.⁷³

[Text XVI (versió definitiva)]

[ms. BC 365, f. 98v] Mes no totes les que es diuen dels aucells són veritat.

Voleu un auell més innocent i bo que la tórtora? Ella, al quedar-se viuda, no volgué tornar-se a aparellar, i des de llavors va trista i desolada per los boscos solitaris, plorant sempre el seu espòs. Doncs hi ha qui la murmura e interpreta sos planyívols crits de dolor de la manera més prosaica.

Diuen —ara veieu quines coses de dir!— que tenia un ruquet, i que, havent-lo trobat a faltar, va per lo bosc cridant-lo:

Ruuc! Ruuc!

70. Ms. «xarretxs», si bé l'esborrany que hem vist duu «xarretx». *Folklore* (1907: 9): «Xerritx, xarretx»; *Folklore* (1907b: 153): «Xerrit, xerreig» (veg. *infra*, n. 84); *Folklore* (OCP: 9): «Xerrig, xarreig» (veg. *infra*, n. 85).

71. Ms. «boscs».

72. *tau, tau, tau*: var. ant. «trau, trau».

73. Ratllat a l'original.

Afegeixen que la bosqueta —una altra que no ha filat d'avui—
l'hi ha robat, i, tot fugint, toca l'ase, fent:

Tzac, tzac,

aquell so gutural que llencen los traginers a l'arriar alguna bèstia.

La tórtora va a demanar al cucut si l'ha vist, i aquest li respon,
secament:

Perdut! Perdut!

Va a demanar al rossinyol si en sap res, i li contesta:

*Per aquí ha passat,
per aquí ha passat.
Tau, tau, tau, xirivits.*⁷⁴

De tota manera, al vademècum lexicogràfic verdaguerià (ms. 3.703 de la Biblioteca de Catalunya),⁷⁵ amb lletra de la mateixa època, també trobem esborranys de *Què diuen los aucells?* ratllats amb un traç vertical, la qual cosa vol dir que foren reelaborats vers 1900-1901. Vegem-ne una mostra, transcripció d'un dels fulls de la llibreta que conté especialment versets atribuïts a diversos ocells (s. f.):

Lleva't, lleva't de matí —diu l'oreneta.

Lo cant de la guatlla s'interpreta de diferents maneres:

—Blat segat, cap pelat.

—Set, per vuit.⁷⁶

Mallerenga al cucut:

—Vós tan gros que sou,

feu sinó un ou;

jo, tan petita, ne faig vuit o nou.

Lo cucut no fa més que un ou

y la mallerenga,

que té tanta llengua,

ne fa més de nou.

74. Ms. «xirivists», que corregim d'acord amb l'esbortany.

75. Sobre aquest recull manuscrit, veg. Narcís GAROLERA, *op. cit.* en la n. 51.

76. Segueix la referència bibliogràfica «Bofarull, *Orfeneta*: 120», en referència a la novel·la romàntica *L'orfeneta de Menargues* d'Antoni Bofarull.

Lo pollastre puja a les garberes i crida:⁷⁷

—Quin temps és aquet!

Quin temps és aquet!

La lloca diu:

—Durarà poc!

Mallerenga:

—Salti, Pere! Salti, Pere!

Diu al fangador:

—Pitja, Pere!

Ja t'hi tinc, ja t'hi tinc.

A l'Empordà diuen:

—Quan compliu? Quan compliu?

—Per Pasqüetes, per Pasqüetes fem lo niu.

Oreneta:

—He esmorzat,

he dinat,

he anat a Montserrat,

i tu encara ets al llit?

A l'Empordà:

—Salses i pebres,

salses i pebres,

aquí mosquits

encara xiliics.⁷⁸

La tórtora perdé el ruc i crida.

—Ruc, ruc!

La bosqueta l'hi ha robat i fa:

—Ska, ska —tocant lo ruc.

—Gira't i tomba't.⁷⁹

Oriol:

—Figues flors,

figues flors secaines.

Lo gall diu:

—Jo só de Vic.

—Són madures les cireres!⁸⁰

77. Ms. «criden».

78. Aquesta és l'única anotació que no apareix ratllada, perquè, a diferència de les altres, no fou inclosa ni reelaborada dins *Què diuen los aucells?*.

79. Segueix la indicació «Rondalleta de Bertran: *Jocs* 80, p. 96», en referència a l'obra ronedallística del folklorista Pau Bertran i Bros. És un verset atribuït a la merla i al pardal, segons el text núm. II de *Què diuen los aucells?*.

80. Verset atribuït a l'oriol, segons el text núm. VI de *Què diuen los aucells?*.

5.2. Errors i males lectures sobre aspectes relatius a l'ornitologia folklòrica

- Text II (*Què diuen los aucells?*): «Xuca't» (*Folklore*, 1907: 9) per *Cluca't* (referit a una espècie de mussol);
- Text V: «El cucut s'encucuta» (*Folklore*, 1907: 13) per *Lo cucut s'escucuta*;
- Text XII: «Coc, coc» (*Folklore*, 1907: 20) per *Cloc, cloc* (referit a la lloca);
- Text XVI: «Trac, trac!» (*Folklore*, 1907: 23) per *Tzac, tzac!*⁸¹ (referit a la bosqueta);
- Text 12 («Notes esparses sobre el cant dels ocells»): «fa rum-rum» (*Folklore*, 1907: 32) per *fa ruuum* (referit al verdum);
- Text 24: «Fotjaré» (*Folklore*, 1907: 29) per *Fotjaré* (*fotjar sembla parau-la gavatxa*);
- Text 27: «Taparà» (*Folklore*, 1907: 38) per *Tàpara*;⁸²
- Text 3 («Notes esparses sobre folklore relatiu al món animal»): «llodriga» (*Folklore*, 1907: 37) per *llúdriga*.⁸³

Altres errors o canvis arbitraris són imputables a l'edició del volum VI de les *Obres completes* de l'editor Josep Agustí (1907)⁸⁴ o al vol. XXV de les *Obres completes. Edició popular* de la «Il·lustració Catalana»:⁸⁵

- Text II (*Què diuen los aucells?*): «Xerrit, xerreig» (*Folklore*, 1907b: 153) i «Xerrig, xarreig» (*Folklore*, OCP: 9) per *Xerritx, xarretx* (referit al pardal);⁸⁶
- Textos I i II: «aureneta» (*Folklore*, 1907b: 151-152; OCP: 7-9) per *ore-neta*.

5.3. Altres errors i males lectures

- Text IV (*Què diuen los aucells?*): «si no ho han sentit bé» (*Folklore*, 1907: 11) per *si no ho han ben sentit*;⁸⁷
- Text VII: «escolteu» (*Folklore*, 1907: 15) per *escoltem*;⁸⁸
- Text XI: «marmanyera» (*Folklore*, 1907: 19) per *marmallera* (variant fonètica de *marmanyera* per dissimilació);
- Text XI: «de que sia de Vic o de Girona» (*Folklore*, 1907: 20) per *de que sia de Vic i no de Girona*;

81. El ms. sembla dur «Tzach, Zzach», que corregim d'acord amb l'esborrany «tzzach, tzach» (vegeu-lo *supra*, p. 515).

82. Cf. DCVB, s. v. *taparà*, a partir d'aquesta citació verdagueriana.

83. Al ms. trobem un cas de «llúdriga», que corregim d'acord amb la variant amb erra.

84. En endavant, m'hi refereixo amb la identificació *Folklore* (1907b).

85. En endavant, m'hi refereixo amb la identificació *Folklore* (OCP).

86. El ms. duu «Xerritx, xarretx», que corregim d'acord amb l'esborrany «xerritx, xarretx» (vegeu-lo *supra*, p. 514-515). Cf. «Xerritx, xarretx» (*Folklore*, 1907: 9).

87. Var. ant. «si no ho han sentit».

88. Var. ant. ratll. «sentiren».

- Text XII: «pollastres ja mig espavonats» (*Folklore*, 1907: 20) per *pollastres ja mig esperonats*;
- Text XVI: «la bosqueta [...] li ha robat tot, i, fugint, toca l'ase» (*Folklore*, 1907: 23) per *la bosqueta [...] l'hi ha robat, i, tot fugint, toca l'ase*;
- Text XVIII: *Targa* (*Folklore*, 1907: 25) per *Tàrrega*;
- Text XVIII: «I des d'aquell moment se'l coneix pel No puch, puix li ha quedat aquest nom. Mai més [...]» (*Folklore*, 1907: 25-26) per *I des d'aquell moment lo No puc —puix li ha quedat aquest nom— mai més [...]*;
- Text XVIII: «com si li donés encara» (*Folklore*, 1907: 26) per *com si li'n donàs encara*;
- Text 2 («Notes esparses sobre el cant dels ocells»): «un borrall de francès» (*Folklore*, 1907: 31) per *borralló de francès*;
- Text 4: «glaçades» (*Folklore*, 1907: 24) per *glaces*;
- Text 14: «Té un cant trist i gemegós: «Ruuuc». Quan està viuda no es torna a unir» (*Folklore*, 1907: 32) per *Té un cant trist i gemegós: «Ruuuc», quan està viuda, i no es torna a unir*;
- Text 21: «Quan se segueix a algú i estan per a agafar-lo i s'escapa, diuen [...]» (*Folklore*, 1907: 35) per *Quan se segueix a algú i, estant ja per atrapar-lo, s'escapa, diuen [...]*;
- Text 21: «Va pels sorrers» (*Folklore*, 1907: 35) per *Fa el niu pels sorrers*;
- Text 21: «esgarrapas» (*Folklore*, 1907: 35) per *esgarrapai* (variant fonètica d'*esgarrapall* per ieisme);
- Text 1 («Notes esparses sobre folklore relatiu al món animal»): «va al penical, s'hi frega i se desinfecta les punyides» (*Folklore*, 1907: 36) per *va al penical, s'hi frega i es desinfecta, i amb les punyides perd les metzines*;
- Text 2: «marramaus» (*Folklore*, 1907: 37) per *garramaus* (variant fonètica de *marramaus* per dissimilació);
- Text 3: «manegots» (*Folklore*, 1907: 37) per *manguitos*;
- Text 3: «la Gleva Major» (*Folklore*, 1907: 38) per *la riera Major* (es tracta de la riera Major —antigament, la riera d'Osor— afluent del Ter, situada entre els termes municipals de Sant Sadurní d'Osormort i Vilanova de Sau);
- Text 4: «el bou acostava la palla» (*Folklore*, 1907: 37) per *lo bou amb les banyes acostava la palla*.

Altres errors són deguts a l'edició de les *Obres complertes* (1907b):

- Textos IV i XVIII (*Què diuen los aucells?*): «istiu» (*Folklore*, 1907b: 155 i 165) per *estiu*;
- Text XVI: «sí la ha vist» (*Folklore*, 1907b: 163) per *si l'ha vist [l'ase]*.

Observem, finalment, a partir del text 4 de les «Notes esparses sobre el cant dels ocells», una mala interpretació d'un dels esborranys de l'original autògraf corresponent al text XXII de *Folklore* (1907: 26-27), amb una inadequada segmentació paragràfica:

Les grues, fugint de les glaçades de nord, solen passar a mitjans d'octubre, per la costa, venint de llevant, anant-se'n cap a ponent, qui sap si a Andalusia o a les províncies meridionals d'Espanya. Solen volar a dues fileres, que es troben per la punta, a on va la davantera, que, més forta que les altres, ha de rompre l'aire, o tal vegada, més vella i experimentada, ha de servir de serviola en sa navegació aèria. Al volar en lo cel blau, sa voladúria pren la forma de la lletra V. Jo les he vistes a grans vols en los grans boscs d'Extremadura, per on passen a l'entrada de l'hivern, tornant-se'n cap a les terres del nord a últims d'abril.

per:

Què diu la grua

Aqueixos grossos aucells, fugint de les giaces de nord, solen passar a mig d'octubre per la costa, venint de llevant i anant-se'n cap a ponent, qui sap si a Andalusia i a les províncies meridionals d'Espanya, a on passen l'hivern, tornant-se'n cap a les terres del nord a últims d'abril.⁸⁹

[...]

Solen volar a dues fileres que es troben per la punta, a on va la davantera, que, més forta que les altres, deu rompre l'aire o tal vegada, més vella i experimentada, deu servir de serviola en sa navegació aèria. Al volar en lo cel blau, sa voladúria pren la forma de triangle.⁹⁰

5.4. Canvis ad hoc atribuïbles als editors del volum pòstum⁹¹

- Text introductori (*Què diuen los aucells?*): «alguns de liurs cants» (*Folklore*, 1907: 9) per *algun de sos cants*;
- Text II: «dormilec» (*Folklore*, 1907: 9) per *dormilenc* (variant morfològica);
- Text II: «aquest» (*Folklore*, 1907: 9) per *aqueix*;

89. *a on passen... d'abril*: afegit posteriorment; var. ant. «Jo les he vistes a grans vols en los gran[s] boscos d'Extremadura a la entrada de l'hivern», que segueix amb la lliçó inacabada «A primers».

90. *triangle*: var. ant. «de la lletra V», lliçó que dona *Folklore* (1907: 27). Versió de *Totes les obres, I: Prosa, op. cit.*, p. 1393.

91. No considerem els canvis estilístics imputables als particulars criteris d'edició de *L'Avenç*, que al seu torn foren modificats en les diverses obres completes. Sobre aquesta qüestió, veg. «Estudi introductori», dins J. VERDAGUER, *Rondalles* (1992), p. 72-103.

- Text II: «una mena de mussol» (*Folklore*, 1907: 9) per una espècie de mussol;
- Text VI: «set per vuit són cinquanta-sis» (*Folklore*, 1907: 14) per *set per vuit són quaranta-vuit*;⁹²
- Text VII: «el cel està ennuvolat» (*Folklore*, 1907: 15) per *lo cel està núvol*;
- Text VIII: «que no ho sentia» (*Folklore*, 1907: 17) per *solament no ho sentia*;
- Text IX: «obert de poc» (*Folklore*, 1907: 19) per *obert de nou*;
- Text XII: «Quin món és aquest» (*Folklore*, 1907: 20) per *Quin món és aquest*!⁹³
- Text XVIII: «que l'han poguda sentir bé» (*Folklore*, 1907: 24) per *qui l'han pogut sentir bé*;
- Text 4 («Notes esparses sobre el cant dels ocells»): «ha de rompre» i «ha de servir» (*Folklore*, 1907: 24) per *deu rompre* i *deu servir*, respectivament;
- Text 13: «Quan, a força de foradar, son bec s'amussa, lo torna a fregar amb l'herba» (*Folklore*, 1907: 32) per [...] *son bec s'amussa, torna a fregar lo bec amb l'herba*;
- Text 3 («Notes esparses sobre folklore relatiu al món animal»): «i en donava» (*Folklore*, 1907: 38) per *i en dava*;
- Text 3: «[...] diuen que hi ha anat la llodriga» (*Folklore*, 1907: 38) per [...] *diuen: «Ja hi ha anat la llúdriga»*.

En altres casos podem parlar, fins i tot, d'una reelaboració d'algunes relacions per part de *Folklore* (1907). En aquest sentit, ja hem vist la manipulació del text XXII de *Folklore* (1907), un text que, a més, respectant les indicacions de Verdaguer, no hauria d'haver aparegut dins *Què diuen els aucells?*, com tampoc els textos XXIII-XXV.

Els dos últims paràgrafs del text VII de *Folklore* (1907: 15-16), dedicat a l'oriol, no formaven part de la relació definitiva (redactada als fs. 94r i 93v). L'editor féu més aviat una tasca de completació d'informació, atès que aquestes lliçons consten en folis diferents (f. 104v i f. 107v, respectivament), inserides dins els altres esborranys també desestimats:

[i]

Oriol

Fa el niu penjat d'una branqueta forçada, lligant los fils en los brots, com una hamaca, que el vent fa gronxar.

Diu: «Que són verdes, són verdes».⁹⁴

92. Ms. «48», que rima amb *vuit*, malgrat que «set per vuit» facin «56».

93. Verdaguer, que al ms. repeteix dues vegades el verset, manté la pronúncia dialectal, solució que ja trobem al vademècum lexicogràfic verdaguerià (vegeu *supra*, aquesta lliçó, p. 517).

94. Text 23 de «Notes esparses sobre el cant dels ocells», dins *Totes les obres, I: Prosa*, op. cit., p. 1398. El segon paràgraf no fou transcrit a *Folklore* (1907: 16).

Quan està alegre redobla, com un quan xiula; quan li prenen
los petits, diu *gaig, gaig*, i renega.⁹⁵

El text XXIV de *Folklore* (1907: 28-29), que a l'original autògraf duu com a títol «Lo verderol o verdala (Rosselló)» —i sense cap numeració amb xifres romanes— fou inserit arbitràriament —amb fins estilístics, suposo— dins la relació:

- *Un jornalier fou llogat [...], a Folklore* (1907:28) esdevé «Un jornalier del Rosselló fou llogat [...]
- *i tot el dia aqueix aucell li era al davant, a Folklore* (1907:28) es converteix en «i tot el dia el verderol o verdala li era al davant».⁹⁶

Pel que fa al text XXV de *Folklore* (1907: 29-30), ja hem vist més amunt (p. 503 i s.) que probablement es tracta de l'esborrany d'una proposta d'introducció alternativa. La llista de verbs, però, presenta una edició força manipulada, amb massa intervenció —inadvertida— de l'editor; i, d'altra banda, hi falten verbs i noms d'ocells.

- en lloc de: *pavo real*,
Folklore (1907: 29) dóna: «pavo reial»;
- en lloc de: *La gallina escataina. [...] La lloca (Seu d'Urgell), cascalleja. La gallina, catasqueja*,
Folklore (1907: 29) dóna «La gallina escataina i catasqueja. Quan és lloca, a la Seu d'Urgell diuen que cascalleja»
- en lloc de: *Lo perdigot retxeja, fa retxec-retxec*,
Folklore (1907: 29) dóna: «El perdigot ratxa, retxeja»;
- en lloc de: *Dels pinsans, passerells i altres aucells cantadors se diu que redoblen* [ms. «redobla»],
Folklore (1907: 30) dóna: «Els pinsans, passerells i altres aucells cantadors redoblen»;
- en lloc de: *D'aqueixos, i especialment del rossinyol, se diu que refila, xerica o xivica*,
Folklore (1907: 30) dóna: «El rossinyol refila, xerica⁹⁷ o xivica».

95. Text 26 de «Notes esparses sobre el cant dels ocells», dins *Totes les obres. I: Prosa*, op. cit., p. 1399.

96. Veg. text 24 de «Notes esparses sobre el cant dels ocells», dins *Totes les obres. I: Prosa*, op. cit., p. 1398.

97. Podria llegir-se també «xevica» (?), tot i que DCVB recull *xericar* 'xisclar' a la Plana de Vic, si bé no aplicat al cant del rossinyol (cf. DCVB, s. v. *rossinyol* i *xivicar*, que reproduceix la citació del volum *Folklore*). *Folklore* (1907b: 168) dóna erròniament «xerri-ca».

Folklore (1907: 29) no corregeix un error inadvertit de l'original autògraf en relació amb el cant de la perdiu: ms. «esotxeja» i «esotxina» per *escotxeja* i *escotxina*, d'acord amb la lliçó «escotxinador» que apareix a la narració sobre «La gallina» i amb el vademècum lexicogràfic verdaguerià (ms. 3.703 BC, s. f.) en què llegim que «La perdiu escotxeja o escotxina».⁹⁸ Tampoc no transcriu l'anotació introduïda en llapis: *Lo toro de garriga bruela*.

A les «Notes esparses», *Folklore* (1907) reelabora força textos, com és el cas de «L'àliga», en què uneix dues relacions sobre aquest ocell rapinyaire contingudes en folis diferents. Per altra banda, alguns títols són deguts a l'edició pòstuma («La gallina», per exemple, com hem vist més amunt); i quan n'hi ha a l'original autògraf, *Folklore* (1907) n'introdueix l'article: «La falcia» per *Falcia*, «El reientí» per *reientí*, etc. (Verdaguer usa l'article només quan integra el nom de l'ocell a l'inici de la relació).

També, arbitràriament, *Folklore* (1907) no dona dins les «Notes esparses» un parell de relacions:

[i]

Lo perdigot ratxa, redobla i toca els matxos; fa *skac-skac* o trenca vellanes.⁹⁹

[ii]

Pitorliu o pitorliua (espècie de calàndria borda)

A Vic ne diuen *cotoliu*.¹⁰⁰

Se puja a les quatre, a les tres i a les dues, i fins a mitjanit comença de cantar des de cel amunt, movent a penes les ales, com un nadador en la mar; i canta, i baixa.¹⁰¹

98. Text 2 de «Notes esparses sobre el cant dels ocells», dins *Totes les obres, I: Prosa*, op. cit., p. 1392. Cf. DCVB, s. v. *escotxejar*, *escotxinador* i *escotxinar*. Quant a *escotxejar*, convé notar la variant *escotxegar* que dona Francesc Codina en la transcripció de «Lo Jesuset de la porta de Betlem» (*Totes les obres, I: Prosa*, op. cit., p. 550); cf. DCVB (I: 301), que dona totes dues variants.

99. Text 19 de «Notes esparses sobre el cant dels ocells», dins *Totes les obres, I: Prosa*, op. cit., p. 1397.

100. Cf. *cotorliu*, segons E. VAYREDA (*Fauna ornitològica de la província de Girona*, op. cit., p. 103), variant que Verdaguer anotà al vademècum lexicogràfic (ms. 3.703 BC, s. f.). Cf. DCVB, s. v. *cotoliu*, *pitoliu* o *pitorliu* i *pitorlina*.

101. Text 22 de «Notes esparses sobre el cant dels ocells», dins *Totes les obres, I: Prosa*, op. cit., p. 1398.

Apèndix

Entre els folis del ms. 365 de la Biblioteca de Catalunya que contenen els originals autògrafs de *Què diuen los aucells?* i les «Notes esparses», trobem dues poesies dedicades al cant dels ocells, que reproduïm a continuació. La primera, sense títol, és un esberrany o variant de la «Cançó dels aucells», de *Roser de tot l'any*; la segona duu per títol «Cançó del passerell».

[I]

[f. 90r]

Jhs.

Com canten los aucelletes,
com canten i riuen!
Amb sos cants i refilets,
sabeu lo que diuen?

Diuen: «Benhaja qui ens peix,
qui ens peix i ens abeura:
a l'un a l'ombra d'un teix,¹⁰²
a l'altre dins l'eura.¹⁰³

Té per tots¹⁰⁴ un gra de blat;
de nit, una fulla,
sols per fer-nos de teulat
si el lilitet se'ns mulla

Al tort li dóna un flautí;
al pinsà, una lira;
al verdum, un violí
que sempre sospira.

Caramellaires¹⁰⁵ boscans
sols saben¹⁰⁶ cantar-lo.
Oh,¹⁰⁷ ditxosos los humans,
que sabeu amar-lo!»¹⁰⁸

102. *a l'un... teix*: var. ant. ratll. «per l'un té un bri de [...]».

103. *a l'altre... eura*: var. ant. ratll. «y per l'altre un gra de [...]».

104. *Té per tots*: var. ant. ratll. «De dia té».

105. *Caramellaires*: var. ant. «Cantors y [...]».

106. *saben*: la «Cançó dels aucells», de *Roser de tot l'any*, diu «sabem» (J. VERDAGUER, *Obres completes*. Barcelona: Selecta, 1974 [5a ed.], p. 562).

107. *Oh*: var. ant. ratll. «Que».

108. Segueixen dues datacions: «8 abril», en llapis; i «Vic, 22 maig», en tinta.

[II]

[f. 101r]

J. M. J.
Cançó del passerell

*Ecce elongavi fugiens
et mansi in solitudine.*

Salm

Nascut en la selva,
pel vesc agafat,
en mala diada
vingut a la ciutat.
Visquí jorns i mesos
content i enganyat.

Quan mos ulls s'obriren,
estava eixalat,
ma lira rompuda,
mon cant estroncat
i, ai!, de tots mos somnis,
desensomniat.

Mes torní a tos boscos,
dolça soledat,
i a ma dolça lira
lo cant és tomat.
Adéu, presó antiga,
gabial daurat.